ӨКТӨӨП БЫРААҺЫННЬЫГЫНАН!

САҺА ОЛОХ

САХАЛАТ
1931 СЫЛ АЛТЫННЫ
15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

№ 134 (7363) ● 1992 сыл. Сэтиннэн 7 күнэ, Субуота ● Сыаната 80 харчы

Т.Кардашевскай фотота.

ТУОЛБАТАХ СЫРДЫК ЭРЭЛЛЭР

XX үйэ нс хоһоонунан, бу үйэҕэ олор бэйэтин бэйэтэ салайыныытынан солбуйуу, хомолтолоруттан, дьоллоруттан уонна сордоруттан, үтүө дуу, мөкү дуу дьулуурдарыттан капитализм уонна кыһыл Өктөөбүнэн тэрэтүллүбүт социализм күрэстэһиилэрэ буолла. Иннинэ да сайдыыбыт биһиги Өктөөбү хайдах сыаналыырбытыттан, юнэ туруорбут сыалларыгар хайдах сыыһыанньарбытыттан үчүс өрүүнэн тутулуктаах буолуохтааҕа чуолкай. Онон, төбөтүн да иһин, Өктөөп үйэ саамай улууттан улуу событиета буолара көмкүөрэ туруох да тыҥа суох.

Өктөөп большевиктар уодаһыныах уонуурдарыттан оҥоһуллубут нэдэлиэхтэх аҕас диилэрин үгүстүк истэбит. Дьиэр, «история диэн бэйэтин туруорумнут сыалыгар дьулуһар киһи дьайыытыттан атын туох даҕаны буолбатах» (К. Маркс, Ф. Энгельс, Айымнь. 2-с т. 102 с.). Итэ сыаллар киһи олоҕун илгэтиттэн, ханнык ньыалаас, социальнай бөлөх интэриэһин истиэнэ ылынарыттан, питиллиититтэн, туохха наадыйарын чопчу өйдөөһүнүттэн тахсан кэлэллэр, 1917 сыл күүгүгэр үөскээбит быһыы-майгы молуйүөнтэн молуйүөнэрэ көнюру КИҺИЭХЭ сорунуту, өлүүнү сүтүүнү эрэ соҥнообут аан дойду бастакы сэриититтэн быыһана охсор, дьадаҥыыттан, хоргуйуттан киһиилии олоххо тахсар, общество олоҕун тэриллиэ бэйэ дьулуурун кытыныарар, оҥук омугу атаҕастааһынын суох оҥорор баҕа санааҕа түгүрүйэн киллэрбитэ. Ол аата Өктөөп түбэспиччэ «алдас» буолбатах, молуйүөнтэн молуйүөнэр быһыыттан-майгыттан үөскээн тахсыбыт бүлүгүлүүлэах наадыйыылара этэ. Хомойуох иһин, Өктөөпкө илэ-баччы өрогейдоебут итэ баҕа санаалар олоххо киирбит дьылҕаламмыттара. Тоҕо?

Сэбиэскэй былаас бастакы декреттэрин, биллэрин курдук, Эйэ туһунан декрет этэ. Ол эрээри тус-туспа сайдыылаах дойдуларга революционнай быһыы-майгы биир тэҥнэҥ сиппэтэн-хоппотун быһыытынан, күүтүллүбүт «аан дойду революциита» буолбатаҕа. Биһиги дойдубут оччотооҕуга сэриитимсин айылгытын ньыла-сыдьар, социализмҥа олөр өстөөх капиталлыы гулаалаһыныгар хаалбыта. Биһиэхэ интервенция, аан дойду бастакы сэриитиэҕэр эссо ыытыы. Аҕа дойду сэриитэ соҥнообутунан, сэрии кэнниэҥ үөн сыллар уота суох сэрии, ядернай суоһаанын дьиэсилгэнигэр аастыытара. Адырдаар ортолоругар байан ыытта адыыҕа буолаҕын диэн ыгыҥҥа аппаттэр: сэриигэ туох да интэриэһэ суох ноҕот былаанын дойдута сэбиэлэнэн үлүйүйбут, туспа дойдулар хонуулларыгар таныалары хаамтарбыт айылгылаах. Онтон ол кырдаҕын сэбиэскэй киһи кэпит саныытар сүкпүт?

Сэбиэскэй былаас лозуннарынан «Фабрикалары, заводтары — рабочайдарга, сири — баһылыайдарга» диэн ыллар буолбуттара. Киһи капиталтан да, айылҕаттан да үтүлүгэ суох, ноҥуол буоларын туһугар чаҥнанай бас билиини общественнай бас билиигэ, государствоны общество бэйэтин бэйэтэ салайыныытынан солбуйуу, оҥорон таһаарааччы үлэ процесыгар үөрэ-көтө кыттар интэриэстээх буолуутун ситиһии, о. д. а, наада этилэр. Марксизм классиктара этиннэхэ капитализмтан утумнаммыт индустриальнай цивилизация булгуччулаах усулуобуйанан буоларын ыыталлара. Оттон революция капитализм ол цивилизацияны үөскэтиэхтээҕэр буолуох, бэйэтэ да саҥа үөскээн эрэр, сайдыылаах дойдулартан сүүһүнэн сылынан хаалыылаах Россиятыгар кыайбыта. «Биһиги хам баттаабаттарын туһугар» итэ хаалысыны бэрт кылгас кэм иһигэр туоратар сорук турбута. Государствоттан ураты ол соругу олоххо киллэриини баһылыах-көҥүлүөх күүс суоҕа. Государство чаҥнанай бас билиини общественнай бас билиигэ, бэйэтин бас билиитиэн (государственнай бас билиигэ) солбуйбута. Толору көҥүлү тутуохтаах сэбиэскэй киһи государство наймыыласпыт үлаһитигэр, производство средстволарыттан туора аккыаллыбыт, производство процесыгар кыттарга ис тэрээҥэ суох, хамаанда эрэ күүһүнэн үлэлиир хемнааччыкка кубулутуллубута. Өктөөп сырдык эрэлэ үөскэппит итэ лозуна хураанах тылга эрэ хаалбыта.

Сэбиэскэй былаас бастакы лозуннарыттан биирдэстэриниэн «Россия норуоттарын бырааптарын декларацията» этэ. Декларация Россия барыы омуктара көҥүл сайдыылара, толору тэҥ буолуулара, туспа государствоны тэриллиэ тиийэ бэйэлэрин бэйэлэрэ быһаарынар бырааптара көрдөрүлүбүтэ. Дьиэр олоххо омуктары биир тэҥ дьыалыыка тутуу, кэлин сылларга олох даҕаны биир сэбиэскэй норуокка сиилбэн кэбиһии омуктар омук быһыытынан уратыларын саҕаччыт буолуута, ол түмүгэр сорох-сорох омуктар омук быһыытынан уратыларын сүтэриилэриигэр, улуу омуктарынан күөнтэниилэриигэр, төрүт дьарыктарын салгыыр усулуобуйаларыттан ыыстарын соттуулларыгар, төрүт сирдэриттэн огдоруйуулларыгар тиэрдибитэ. Баараҕай предприятиелар үгүс үлэһит ылыллаах киин сирдэргэ тутуллуулара үөскүн аҕыйах ахсааннаах омуктар олорор кырыы сирдэрэ сырьену эрэ биэрээччилэргэ кубулуйуулларыгар, экономическай, социальнай, культурнай өртүнэн хаалыыларыгар төрүөт буолбута.

Олоххо дьыгнээхтик ноступут социализм, итэ курдук, Өктөөп үөскэппит сырдык эрэлэрин толорботоҕо.

Ол эрээри киин киһиин киһи көлөһүнэ-хаһаанан сир үрдүгэр аан бастаан суох оҥорбут, тымтыктаах Россиябыт адьас кылыс кэм иһигэр сайдыылаах индустриальнай дэриэбинэҕэ кубулуйбут, киһиэхэ үлэлиир, үөрэнэр, сынньанар, эмтэнэр, кырдьар сааска хаачыллар түүлэкэниэх бырааптары аан бастаан амсаппыт, о. д. а. үтүөлэрин мэлдьэйиэхха сатаммат. Үгүс сүүнэн ыыахтара эссо да ситэ арыллыбакка хаалбыттаро. Онон социализм үтүө өрүттэрин ыгар кырыытыттан киэр илгибэккэ туһаныы өйдоох-тэйдоох быһыынан буолуох этэ.

Бастакынан ыллылар

Ороҥуоҥҥа приватизация чектэриҥ бастакынан Бахсы нэһилиэгиҥ олохтоохторо — 285 киһи ылла. Киниилэр кэнниилэриттэн чектэр хаһаайыннарынан Соловьев нэһилиэгин дьоно бүөллүлэр. Чектэр салгыы Одьулуун, Хайахсыт, Төлөй нэһилиэктэрин олохтоохторутар түҥэтиллиэхтэрэ.

Г. ФИЛИППОВА.

Эрилик Эристиини ааҕа олорон

Октябрьскай революция кэнниттэн ылаассабай охсуһуу олус сытыы этэ. Ону биир дойдулаахпыт суруйааччы С. С. Яковлев — Эрилик Эристиин 1969 с. тахсыбыт «Талыллыбыт айымньыларын» иккис томугар киирбит ыстатыйаларын аҕа олорон эссе тогуо итэҕэйэҕин.

Олохтоох баайдары кытта сүрүн моҥкуор сир түҥэтиттэн саҕаламмыт. Ол туһунан суруйааччы «Баай баттыгаһын билиэххэ сөп буолла» диэн ыстатыйатыгар ахтар. Биһиги, баай баттыгаһын билбэтэх дьонтон сорохпут, киин итиннэ тугу суруйбутун ситэ-хото өйдөөбөппүт. Ону билиҥҥи булкуурдаах кэмҥэ хос аҕан, өйдүү сатыырбыт наада эбэ диэн саныыбыт.

Экономическай реформа барар кэмигэр государственнай предприятиелар, ол иһигэр совхозтар, ыһыллан эрэллэрин барыы билэ-көрө сылдьыбыт. Совхозтар оннуларыгар араа-ҺЫнай устааптаах баанынай хаһаайыстыбалар ассоциацыялара, коллективнай хаһаайыстыбалар тэриллиилэр. Биһиги диэки сорох баанынай хаһаайыстыбаларга, сир реформатын ыытар нэһилиэктэҕи депутатскай комиссияны аахсыбакка, 30 туу — 40 нуу тектар сири аныы охсубуттара дьаахханыыны үөскэтэр. Итиннэ былаас инэстэтэҕэр представительнай органнара аанньа ахтыллыбат буолан эрэллэр дуу диэн саанаҕа кэлэрин.

Эрилик Эристиин бу ыстатыйатыгар суруйар: «...Бу биһиги саҥа тэриллэр, тэриллибит, оҥостор олохпут барыта кыра юнититтэн, туталаах буолан тахсар. Кыра дьонтон талыылаах (нэһилиэк) дьокуутаттар олохпут дьүүлүн барытын дьүүлүүрүн быһыытынан талар дьоммутун саанаалаах дьонтон талыах тустаахпыт».

Бу күнгэ диэри Сэбиэттэр бэйэлэрин кыахтарын толору туһанан аналларынан үлэлиилэрин хайа да салалта хаччыйбата. ССКП сабардаан олорбут кэмигэр норуот былааһын хайдахтаах курдук формализмҥа тиэрдибитин билэбит. Ол даспыта. Аны биһиги народнай депутаттар сельскэй, бөҕөлөктэрдээҕи уонна ороҥуоҥна бас бэриниэ куораттардаары Сэбиэттэрин реформалыыр туһунан бөппуруос көтөҕүллэн эрэр. Маны мин өйдөөбөппүн. Эрилик Эристиин суруйбутун курдук, «кыра дьонтон талыылаах дьокуутаттар олохпут дьүүлүн барытын дьүүлүүрүн» баҕара саныыбын. Итэ демократическай общество сүрүн принциптэригэр дьүөрэлэһэр эбэт.

Суруйааччы «Үөрэҕинэн эрэ оруһуйуохпут» ыстатыйатыгар: «Үөрэҕэ суох норуокка төбө да кырдьыгы, төбө да үтүө баҕаны, санааны эппит сиэ түгэҕэ суох иннинэ арыны кэппит курдук ингэмтиэтэ суох буолуо», — диэбитин биһиги олохпутугар сыһыары тутан көрүү эмиэ аҥыс олуона буолбатах. Боростуой рабочай дьон үксэ экономическай ортүнэн биилилэрэ-көрүүлэрэ ситэтэ суоҕа ардыгар уолбамдыы быһаарыыларта тиэрдиэн сөп эбит. Биһиэхэ совхозтар арахсыыларыгар буолуталаабыт мунньахтар кэнниилэриттэн оннук санаа үөскүүр. Пай, дивиденнэр, коммерческай баннары кытта аахсыы, эргиэн, сыана, устаапка ылыллар ыстатыйалар төбө сокуоннайдара, баанынай хаһаайыстыба кимэ-туга, колдективнай хаһаайыстыба туох атыннааҕа — бу барыта боростуой саха киһиттигэр дэбигис өйдөбө охсубат. Ол, биллэн турар, дьону кэмигэр үөрэтэн, барытын быһааран испэтэхтэн, Онуоха эбии сокуоннарбытын, уураахтарбытын бэйэбит да ситэн аахпаппыт, билбэппит-көрбөппүт баар.

Билиҥҥи олус уустук кэмҥэ дьыала нс хоһоонун дьонто иҥэн-тоҥон билиһиннэрбэкэ эрэ быһаарыы ылынартан сэрэнэрбит ордук этэ. Биһиэхэ сорох салайаччылар мунньахтаан араас уураахтары ылына охсорго тиэтэллэр. Ол иһин биһиги хас биирдибит эйэҕэ-быа-көрө сатыыра, бэйэтин позициятын булунара олус наада.

Олохпут тутула төбөлөөх да уларыйбытын иһин, Семен Степанович Яковлев — Эрилик Эристиин курдук кыра-хара дьонто бэриниилээх революционердары ытыктыыр биһиги иэспит диэн саныыбын. Оттон «Былааһы — Сэбиэскэ!» диэн революция үтүөкэн идеятын биир бэйэм умнубаппын.

Ф. ХАРИТОНОВ,
Хара сельсоветын депутата.

Мэҥэ-Хаҥалас.

И. ТОМСКАЙ, экономическай наука доктора, профессор

Социализм историческай миэстэтэ

Ученай көрүүтэ

АН дойду капиталистическай эрэ буолбакка, социалистическай экономика опытын эмиэ билэр. Социализм ай-саллаа сүүрбэһин быһыытынан быһаан ордооҕута үөскээбитэ. Билигин үгүс партиялар социалистическай уларытыылар ааадаларын туһунан туруулаһан иккиэ куһаллар. Бииһиги аһалэрбит уонна аҕаларбыт бэйэлэрин дойдуларыгар социализмы тутарга геройдуу охсуһуммуттара. Социалистическай концепциялар үгүстэрэ модьуйаллар, биһиги капиталистическай бас билиини муҥур бэйэлаабыт самнарыыны, үлэһиттэр интэрэстэрин көмүскэбэһиннэ, общественнай олох барыта өрүттэрин киһимэлтиини. Индустриальнай өртүнэн сайдыылаах кэккэ дойдуларга ити процестар дьиҥнээх олоххо бара тураллар. Олорго социал-демократия идеяларын олоххо киллэриилэрин үдэйиттэр социальнай көмүскэллэрэ үрдүк таһымҥа тахсыбыттар тиһирэтэ.

ССРС-ка социализм аҕыс бастаны, судургу иһрүгүнэн үөскээбитэ, ол объективнай да, субъективнай да биричиинэлэрин кэккэ түҥ-таҥ тутуулларынан тонуруттулубута, 1931 сыллаахха И. Сталин эппитэ: «Биһиги бастаан иһэр дойдулартан 50—100 сылынан хаалабыт. Ол хаалыыбытын 10 сылынан ситиэх тустаахпыт. Эбэтэр биһиги ону оҥоруохпут, эбэтэр биһигини самнары баттыахтара». Сталин уонна кини эргимтэтэ социализмы тутууну, бастатан туран, промышленноска производство барыта средстволарын государственнай оҥоруу уонна бааһынайдары бүттүүн уопсай холбоһуктааһын курдук өйдүүллэрэ. Улуу сылы ситиһэр туһугар государство күһэйиитин тутуу конгуллэрэ.

30-с сыллар бүтүүлэригэр ССРС-ка государственнай социализм тутуллубута, ол маннык бэлиэ өрүттээҕэ: бас билиини уонна экономическай олоҕу бүүс-бүтүннүүтүн государственнай оҥоруу, үлэһит күүһү государство бас билэрин олохтооһун, оҥорон таһаарар туһугар оҥорон таһаарыы, үлэһити бас билииттэн уонна былааска баллэ-постэ туоратыы, үлэлэригэр тэҥнээн түҥэтии уонна буор-босхо ордуктаах балаһыанньалары дьүөрэлэһиилэрэ, куолутугар эрэ хаһаайыстыбаннай ахсааны олохтооһун, экономиканы уонна обществоны салайыыга хамаандалыыр - административнай систиэмэ баһылааһына.

Бииһиги төрөөбүт дойдубут көрсүөнэ 30-с сыллар бүтүүлэригэр тордуттэн уларыйбыта диэххэ наада: дойду ааҥ дойду улуукан нааах державаларыттан биирдэстэриҥэн буолбута. Бииһиги ССРС социальнай эйгэҕэ, наука уонна культура сайдыытыгар ситиһиилэрин, Аҕа дойду Улуу сэриитигэр бэйэбит кыайыыбытыҥ уонна сэрии кэнниээҕи барҕарыыга ситиһиилэрбитин мээлбэһэр быраапыт суох.

Госсоциализм — социализм историческай аатынньахтаах көрүҥэ. Онон социализм туһунан өйдөбүлүн хайаан да саҥалыттахпытыҥа сатанар. Ити саҥатыктыы хаһыык эрэ ңуорманы олохтуур акциятын буолуо суохтаах. Биһиги социализм моделын оҥоро сатаабыт опыппыт ол догматизмҥа тиэрдиэ, холобур, хаһыык эрэ үөрэтиитэх сордьит өйүгэр оҥорон көрүүтэ суох соҕотох таба суол курдук ылыллыбыттан сөбүн көрдөрбүтэ. Оттон наука общество уопсай тардыыстыыларын, уопсай хайыысхаларын өтө көрүүттэн ордукка сорумат.

Бииһиги усулуобуйабытыгар социализмы аныгылыы хараҕынан көрүүнү үөскэтиик Маркс уонна Энгельс саҕанааҕы капитализмы ырытан көрүүтээн мунурдаһыа суохтаах, ол хайаан даҕаны сайдыылаах капиталистическай дойдулары, аныгы капитализмы ырытан көрүүгэ тирэҕириэхтээх. Маркс уонна Энгельс социализмы капитализм бэйэтин историческай үтүөнү үөдүтэр кыахтарын муҥурдаһыылларын тиһийбитин кэнниктээҕи посткапиталистическай общество быһыытынан көрбүттэрэ. **Капитализм баһархай прогресһы хаачыйбыта; экономическай сайдыыга модун көҕүлүүр күүстэри, дойдулар уонна норуоттар интеграцияларыгар тэтимни күөрэтэн таһаарбыта, сословиелар кыаһыларын уонна хаачахтарын киэр илгибитэ, личноһы юридическай хабалаттан быыһаабыта.**

Итини тэҥэ бу тутул бэйэтин аан бастакы көрүүгэр кылаастар итааннаһыыларыгар олоҕурара, кини социальнай кирсээнэри итиэннэ сэриилэри (ол иһигэр аан дойду сэриилэрин) ииттэхтиир эйгэни үөскэппитэ, бэйэтин үгэр эмиэтин—бары түһүгэр социальнай кырдьыгы уонна сэр-майгы сыаннастарын сиэртибэ оҥостоорго бэлэм этэ. Бастаан үөскээбит капитализм маассабай үлэтэ суох буолуунан итиэннэ экономика дьаалатынан сайдыытынан уратылааҕа. Маннык общество бигэ туругу уонна кэскили суоҕа. Ол иһин Маркс уонна Энгельс, бэйэлэрин кэмнэриннээҕи обществоны ырытан баран, капитализм социализмынан солбуллуох тустаах диэн научнай түмүктэбиһини оҥорбуттара итиэннэ ити солбулууну суолун ыйбыттара. Маркс уонна Энгельс социализмы хаһыык эрэ өйтөн оҥоһуллубут идеалы олоххо киһилэри курдук буолбакка, бэйэлэрин кэмнэриннээҕи капитализм (биһиги өйдүүрбүтүнэн, традиционнай капитализм) кыайан быһаарбатах эбэтэр моһуоктук быһаарбыт проблемаларын быһаарар средство быһыытынан көрбүттэрэ.

Арҕааҥы литератураҕа аан бастакы капитализмҥа киирии хаачыстыба өртүнэн саҥа турук этэ диир саныа баһыйар. Бииһиги итинник санааһыны өссө тогул ырааһынан аһара дарбатыы курдук санаатахпытына сатанар. Кырдьык, Октябрьскай революция, улуу Советскай Союз, социализм ааҥ дойдутааҕы систематын сабыдыалларынан капитализм бэйэтин силигин уларыппыта. Туох-хаһыык иннинэ, бэйэтин ситиһиилэригэр тирэҕирэн капиталистическай общество үгүс өртүнэн бэйэтин саҥа бодотун булуммута. Буолбут уонна буола турар уларыйыылары, туох-хаһыык иннинэ, маннык көстүүлэргэ сыһыаннаахха сөп: үрдүктүк туттуллар үлэ уонна ону үчүгэйдик төлөөһүн, экономиканы государство сүрүннээһинин рынок сүрүннээһинин кытары дьүөрэлээһин, НТР-ы олоххо киллэрии, олорор эйгэни харыстааһын, коллективнай чааһынай бас билиини сайыннарыы, государственнай бас билиини общественнайга кубулутарга улам биллэр-көстөр буолан иһэр тардыстыы, общество чилиэннэрин үгүс өртүн өйдө буу ситтэх таһымын хаачыйыы, производство уонна үлэ үрдүк культурата, үөрэхтээһин уонна олох сүрүн бүтүннүүтүн саҥа хаачыстыбата, политикаҕа ыттарга киэҥ кыахтар.

Ити процестары санаан хайыы-үйэ сурулҕа турабыт бүтүн капиталистическай дойдуларга социализм элементэрэ уонна блоктора ила-чахчы көстөллөр диэн. Олор сыыйа эбиллэн иһиэхтэрэ уонна хаһан эрэ, биллэн турар, хойутун-хойут, билиэ баһыйыахтарын сөп. Капиталистическай дойдулар социалистическайдарга кубулуйаллар (кубулуйдулар) диэн дьэ эччоҕо этэр кыахтаныахпыт. Хас биирдии киһи көҥүл сайдыыта дьон барыта көҥүл сайдыытыгар усулуобуйанан буолар общество—ол кэскиллээх.

Аан дойду уларыйар, атын буолар. Билиҥҥи социализм туһунан өйдөбүллэрбит даҕаны уларыйбат буолуох тустара суох. Социализмы билиҥҥи көрүү билиҥҥи капитализмы, кини сайдар тускулларын кытары алтыһыах тустаах. Бииһиги олоххо көстүбүт социализмы бүтүннүү ылаахха, кини аныгы капитализмҥа альтернативанан кыайан буолбата диэн билинэргэ күһэллиннибит. Онуоха эбии суостаах бэрэбиэркэлэри (аан дойду икки сэриитин, тоталитаризм содулларын) үчүгэйдиэн, ядернай сэрии уонна экологическай өлүү суоһааһыннарыгар кэтилээн, аныгы эйгэ кэбирэҕин уонна киһи аймах дьылҕата биирин өйбүтүнэн санаабытынан билэн баран биһиги бары туох-хаһыык иннинэ дьон буоларбытын, ол эрэ кэнниттэн араас формациялар, кылаастар, нациялар уонна народностар представителлэрэ буолуохтаахпытын өйдөөн эрэбит.

Общество тутуллуутун идеальнай формаларын сайдыы биир кэмэ сүрүннээх диэн өйдөбүлтэн тахсан кэлэр концепцията үйэтин моҥоото. Бүгүн общественнай сайдыы альтернативаларынаах уонна үгүс варианнардаах диэн өйдөбүл эрэ баар буолуох таах.

Билиҥҥи кэмҥэ хаһаа барытыгар—биһиэхэ даҕаны, Арҕаа даҕаны—булкааһык общество диэн аат тарбачы диэки сыҕарыйы бэлиэтэнэр. Үгэспитинэн капитализм диэн паттыырбытын солбуйа саҥа общество иһэр, ол бэлигэр аныгы капитализм уонна олоххо көстүбүт социализм бастыҥ өрүттэрин ылыныаҕа. Бүгүн аан дойдуга (биллэр хос быһаарыылаах биһиги дойдубутугар эмиэ) туох буола турарын агардас «капитализм» диэн өйдөбүлүнэн эбэтэр агардас «социализм» диэн өйдөбүлүнэн быһаарар кыаллыбат.

Инниибитигэр хаачыстыба өртүнэн саҥа, капитализм уонна социализм историческай булкадаһыктарыгар олоҕурбут, бэйэтигэр национальнай культуралар духовнай утумнарын иҥэриммит общество күүтэр. Общественнай сайдыы итинник сыһыаннаан көрүү объективнайдык үөскээн иһэр тардыстыылары тыктаран көрдөрөр. **Булкааһык общество ис-иһиттэн үгүс варианнаах. Кини чопчу моделлары талан ылар, историческай үгэстэри, национальнай уратылары, атын социальнай-культурнай факторы бүттүүнүүтүн холбуу тутан учуоттуурга аһаҕас. Булкааһык обществоҕа—сыҕарыйыы барыта өртүнэн толору дириҥник хабар уонна киһи аймах бүттүүнүн «супер-цивилизациятыгар» киирэн иһэрбитиҥ көрдөрөр. Чааһынай бас билии дуу, общественнай дуу, экономиканы государство сүрүннээһинэ дуу, рынок сүрүннээһинэ дуу—хайалара ордугуй диэн бопхуруос хайыы-үйэ бүгүн уһуллар: бу булкааһык общество экономикатын хардарыта ситэрсэн биэрэр элементэрэ, кини төрүттэниитигэр биһиги көлүөнэбит турар. Үөскээн иһэр обществоҕа политическай культура саҥа тиһэ бэлиэ. Ол утарыта турсууга буолбакка, хардарыта сөпсөһүүнү уонна интэриэстэрэ дьүөрэлэһиилэрин көрдөөһүҥҥэ олоҕурыа. Бас билии уонна хаһаайыннааһын эгэлгэ формаларын дьүөрэлээн, гражданскай быраабтары уонна көҥүллэри тутуһунаран политическай консенсус культурата общество туруктаах буолуутун, олох үрдүк стандартын, демократияҕа уонна тупсарыынан иһэргэ дьоҕуру хааччыйыа.**

Академик Л. Абалкин санаатынан, булкааһык общество — «общество быстах кэмнээх уонна кинилэри эрэ кэмнээҕи туруга буолбатах, биир кэлим, ону тэгэ структуралара бэйэ-бэйэлэригэр сөп түбэһиннэриллибит, бэйэ-бэйэлэрин күүстэрэ динамичнайдык тэҥнэһэн иһиилэрин өйүүр дьоҕурдаах буолаллар түөрэгинээбэт уонна имигэс тэриллиилээх буолар». Оттон биһиги саныырбытынан, булкааһык общество историческай миссиятынан социализм саҥа мөрсүөнэ үөскүүр субъективнай уонна объективнай төрүттэрин бэлэмнээһинин ситэрии буолар. Булкааһык общество дьиҥнээх сайдыылаах социализмҥа тиэрдэр суолу солуоҕа. Социализмҥа тиэрдэр аныгы капитализмҥа сөптөөх альтернатива буолуохтаах суол булкааһык обществоны кэнгүө эрэ барар. Дьиҥнээх социализмҥа тиэрдиэх атын суол суох.

Билиҥҥитэ прибавочнай стоимость оҥоһуллар уонна буор-босхо туһаныллар, индустриальнай өртүнэн сайдыылаах дойдулар хаһыык эрэ кэмэйиниэҥ капиталистическайынан хаалаллар. Хомойуох иһин, чиэнийэчилэртэн үгүстэрэ кэнэҕэс көрүөхтэрин баҕарар социализмнара сайдыылаах арҕааҥы дойдулар капитализмнарыгар туох уратылаах буолуохтааҕын этэр кыахтара билиҥҥитэ суох.

Кинилэр производство саҥа технологическай ньыматыгар, Арҕаа «научнай-индустриальнай общество» эбэтэр «постиндустриальнай общество» диэн ааттаабыт ньымаларыгар киирэллэр. Бүгүн социализм уонна капитализм—киһи аймах цивилизациятын саҥа, үрдүк кэрдиискэ турар (атыттартан уратыбыт диэн биһиги «үрдүкү» диэбэппит) тибигар тиэрдэр икки альтернативнай суоллар. «Социалистическай идеал» характеристиката «булкааһык общество» характеристикатыттан атын буолуохтаах диэн саныыбыт.

(«Якутия», 1992 с. алтынньы 23 күнүнээҕи №-тэн).

ӨКТӨӨПТӨН САҔАЛАММЫТА

«Историябыт страницаларын киэргэтэ да сатыыр, хараардар да сатаамат», —диэтэ Республикабыт Президенэ М. Е. Николаев Саха сирэ России састаабыгар киирбитэ 360 сыла туолуутугар анаммаах үөрүүлээх биэчэргэ бу дьыл алтынньы 27 күнүгэр. Кини этиитин салҕаан улахан түмүктэри оҥорбут эҕэрдэтигэр республика Үрдүкү Сэбиэтин Председателэ К. Е. Иванов Өктөөп революциятын суолтатын сиэрдээхтик сырдата: «1917 сыллааҕы Өктөөп кэнниттэн арыллыбыт историческай сүһүөх кэм биһиги кыраайбыт норуоттарыгар көҥүлүк, демократическай суолунан сайдар, национальнай государственноһы үөскэтэр, норуоттар тускулларын-истэрин уонна былыргы культураларын сайыннарар кыаҕы биэрбитэ.

Саха сирин бастакы салайааччылара М. К. Аммосов, П. А. Ойуунускай, И. Н. Барахов уонна кинилэр соратниктара халбаҥнаабат политическай курсу тутуһууларын түмүгэр норуот баһыйар үгүс өртүн өйөөһүнүнэн 1922 сылга Саха АССР тэриллибитэ биллэриллибитэ, ол ордук 20—30 сылларга, республикаҕа политическай быһыы-майгы туруктаах буолбут кэмигэр, үчүгэй сабыдыаллаах буолбута, хаһаайыстыбаннай уонна культурнай олох бары туһаайыыларыгар киирбиилэр ыллыллыбыттара. «Үрдүкү Сэбиэт Председателин итиэннэтигэр киҥ толору сэбүлэһэбин. Ыраахтааҕы былааһа кыра норуоттары харагга, үөрэҕэ суох буолуу быһыытыгар баттаан атаҕастаан олорбута. 1897 сыллааҕы перепись көрдөрүүтүнэн, тыһыынча сахаттан 7 эрэ, оттон олохтоох атын омуктартан 3 эрэ аҕар-суруйар киһи баара. 1979 сылга тыһыынча киһиттэн үрдүк, орто уонна ситэтэ суох орто үөрэхтээх киһи ахсаанынан Саха Республиката РСФСР-га бастакы миэстэҕэ тахсыбыта. Саха норуотун үөрэххэ, наукаҕа, культураҕа уһулуччу дьоҕурдааҕын биир дойдулаахпыт уһулуччулаах ученай Г. П. Башарин толору дакаастаабыта. 18 сааһыгар диэри лэбэскэ саҥа киирбит киһи сылтаах 9 эрэ сыл үөрэнэн Москваҕа үрдүк үөрэҕи бүтэрбитэ. Үөрэммитэ 13-с сылыгар историческай наука кандидата буолбута. Тоһо да хойутаан үөрэнэр Новосибирскайтан Владивостокка диэри тайаан сытар бүтүн Сибиэргэ бастакынан историческай наука доктора буолбута. Эдэҕ оҕолоох дьадаҥы ыал оҕото үөрэхтэн үрдүк чыпчаалыгар тахсыыта үгүс саха ыччатыгар ыырыар сулус буолбута.

Саха театра тэһолоох кыырайа көттө, художниктарбыт, графиктарбыт да киэҥ сураҕырбыттара ырааттa. Оскуолабыт саҕалыы оҥкулунан үлэлиир эрэр. Итинник курдук үгүс-элбэх үчүгэйи ааҕыахха сөп. Ол барыта Өктөөптөн силис тардыбыта.

Р. САВВИН,
Российскай Федерация норуотун үөрэҕириитин туйгуна.

Бу күннэргэ Нерюнгрига Саха сирэ Россия састаабыгар киирбитэ 360 сыла туолуутун бэлиэтииллэр.

Булкуурдаах кэмҥэ бииргэ

Уочараттаах дааталары үлэ вахтатынан ситиһиилэринэн көрсөр, рапордыыр, демонстрацияларга кыһыл плакаттардаах хаамсар үгэс аны тутуһуллубат. Быйыл Нерюнгрига, син эмиэ Россия атын куораттарыгар курдук, Өктөөбү этиинник бэлиэтиэхтэрэ суоҕа. Ол эрээри быраһыынньыктаары олоробут — сэтинньи 6 күнүгэр куорат төрүттэммитэ 17 сыла туолуутугар сөп түбэһиннэрэн ураты суолталаах дааталы — Саха сирэ Россия састаабыгар киирбитэ 360 сыла туолуутун — бэлиэтиэхпит.

Онон сибээстээн кылгастык куорапыт туһунан кэпсиэхпин баҕарабын. 17 саас диэн дьиҥэр, киһи да олоҕор төгүрүк, бэлиэ дата буолбатах. Эдэр киһи бу кэмҥэ ситэр, олоххо элбэх ыра санаалаах үктэнэр. Ол курдук Нерюнгри саннынан 17-с хаарын түһэриннэ. Охсуулаах комсомольскай тутуулар, бастакы поездары станцияҕа көрсүү, чохтоох разреһы, байытар фабриканы үлэҕэ киллэрии, дьиэ улахан панелларын оҥорор завод бастакы бородууксуйатын биэриитигэр анаммыт митиннэр, аан бастаан саҥа таас дьиэлэргэ көһүү — бу барыта кэнникибитигэр хаалла. Куорат кэхтэн киирбитигэ кэллэ, «разрез таас чоҕо 2015 сылга хостонон бүтүө, онон куорат сайдыытыгар үбү үгүү — кэскилэ суох дьыала» диэн тыллар иһиллэр буоллулар. Ол эрээри Нерюнгрига үлэ билиҥҥи үрдүк тэтимэ итиннэ санааны туора илгэр. Олорор дьиэлэри тутуу, уруккутун курдук, тэтимнээх, республика атын хайнык да куората, саҥа оскуолалара, детсадтара, маҕаһыыннара үлэҕэ киллэриигэ Нерюнгрины кытта куоталаһар кыаҕа суох. Быйыл күһүн Чульман авиатордарын оҕолоро саҥа тутуллубут оскуолаҕа киирдилэр, оттон Нерюнгрига бэйэтигэр быйыл саамай улахан аныгы тутуулаах оскуола үлэҕэ киирдэ. Онон аҥардас куорат иһигэр 27 оскуола баар буолла. Маны тэгэ куорат Сэбиэтэ, олохтоох дьаһалта уонна куорат улахан предприятиеларын кыһамньыларынан аҥардас быйыл былыраах промышленнай зонаттан саҥа кварталга тутуллубут тороҕу хаачыллыылаах дьиэлэргэ (дойдуларыгар бараачылар босхолообут квартираларыгар) 484 ыал көстө.

Дьон Нерюнгриттан, дьиҥэр, улахан кыһалҕалаах эрэ буоланнар көһөллөр. Кыһалҕа кыччыыбатаҕына ким мантан барыан баҕарыай: хаачыллыыта үчүгэй, олорор дьиэни ылыыта уочарат да атын сирдэргэ курдук буолбатах, политическай быһыы-туруг туруктаах, сүүһүнэн араас национальностаах дьон эйэ-дэмнээхтик олорор сирдэрэ. «Комплексы дойду барыта тутар» — бу регион айылҕатын ресурсатын туһаҕа таһаарыы девиһэ итинник этэ. Нерюнгри дойду араас заводтарын кытта тыһыынчанан быстыспат ситимнээҕэ, манна урукку ССРС бары республикаларыттан араас оборудованиены, матырыйаалы ыыта турбуттара. Оттон бириэдэлэр чохтоох Донбасстан уонна Кузбасстан, Челябинскайтан уонна Москваттан кэлаллара.

Ханна эдэр дьон элбэх сиригэр, билэриҥ курдук, элбэх сыбаайба, оҕо-уруу, Хайыаҥый, олоҕуҥ онук буоллаҕа. Нерюнгри — дойду араас муннуктарыттан кэлбит үгүс киһи дьолдорун холбообут сирдэрэ. Уобарастан эттэххэ, национальнай кыраныысаларбыт сирин-уотунан араҕыспаттар, олор үксүгэр дьиэ кэргэннэргэ ыксаллар. Нерюнгри интернациональнай характера уулуссаларын, болуоссаттарын ааттыгар эмиэ баар, Холобур, Чурапчинскай, Донецкай, Кузбасскай уулуссалар, М. Аммосов аатынан уулусса, оттон кылаабынай уулуссабыт — Норуоттар Доҕордоһуулларын проспега.

Саха сирин норуоттарын доҕордоһуулара — быраһыынньыкпыт сүрүн ис хоһооно итинник. Саха сирэ Россия састаабыгар киириитин 360 сыла туолуутун сибээстээн сотору тааҕыта Дьокуускайга буолаҥ аастыт быраһыынньыктан Нерюнгрига доҕордоһуу факелын аҕаллылар. Факел оройуон барыта бөһүөлэктэригэр сылдьан баран, оттон саха уонна эбээнки норуоттарын культураларын күнүн быһыытынан бэлиэтээнэр сэтинньи 6 күнүгэр Нерюнгрига умайыа.

Быраһыынньык программата иһин: театрализованнай туруоруулар, национальнай таҥас-сап моделларын көрдөрүү, саха уонна эбээнки национальнай аһын-үөлүн быыстапката, саха суруйааччыларын, саха театрын кытта көрсүһүүлэр, куорат музейыгар Саха сирин историятыгар аналлаах саҥа экспозиция, концертар, конкурстар, спортивнай куоталаһыылар. Бу кэрэ бэлиэ күннэр сахалыы оһуокайынан түмүктэниэхтэрэ.

Л. СМИРНОВА.
Нерюнгри к.

Кэргэниин Алла уонна Николай Медковтар Нерюнгритааҕы ГРЭС-кэ рабочайдыыллар. Иллээн кэмнэригэр бэйэлэрин даачаларыгар араас эгэлээ бэйэлээх сибэккилэри, оҕуруот астарын, бэл диэтэр соҕуруу үүнэр культуралары олордон үүннэрэллэр. Медковтар даачалара кыраһыай садка маарыннныыр.

Дьүлуурдаах, сүрэхтээх дьон туту барытын сатыыллар — уустук айылҕалаах сиргэ, Нерюнгрига, киһи үөйбэтэҕин үүннэрэр дьоннор бааллар.

Снимокка: Алла, Николай Медковтар Серебряннай Борга бэйэлэрин даачаларыгар.

Н. Седалищев фотота.

СЫАНАЛАР

Нерюнгри. Үгүстэр промышленнай оройуоннарга сыана олус чаҕчаки диэн санаан буолуохтааххыт. Ол эрээри Нерюнгри куораккаа ас сыаната маннык: ынах этэ — 350 солк., сибиинньэ этэ — 300 солк., хортуоппуй 50 солк. тиийэр. Оттон кыра оҕолорго фрукта сыаната: мандарин — 800 солк., гранат — 400 солк., дьаабылыка, виноград — 90 солк. Моркуоп — 100 солк. (астар 1 кг сыаналара). Манна киһи эбии этэрэ туох да суох.

А. ЭВЕРСТОВА.

Баҕа санааннан салайтаран

Сахалар омук быһыытынан сирэйбит-харахпыт олоруута эрэ буолбакка, сайбыт-санаабыт, культурабыт эмиэ уратылааҕын билиниэх, дьэ, мөхсөн эрэбит. Уһуктуу долгуна оҕо тарпилтаатарыттан, оскуола паартатыттан саҕаланыахтааҕын олох бэйэтэ модьуйар. Биһиги, мастыйбыт көлүөнэ дьон, аны кэлэн тойуктаан чорҕуйарбыт, үҥкүүлээн биттиэрбит кыаллыбата биллэр. Билигин саҥардыы улаатан эрэр оҕолор үҥкүү тылын этэн ойуоритэллэрин, хомуска оонньууларын, кылыһахтаах муусукаттарынан туойалларын иһиттэххинэ-көрдөххүнэ, хараҕыҥы, биһиги үүнэр кэммитигэр, уонча-сүүрбэччэ сыллааҕыта, итинник үөрэппэтэхтэрин — уһуйбатахтарын диэн иэдэйэр ыксыыраҕын эрэ уонна саха саргыта самныбат тускуллаанан эрэригэр эрэл санныгын.

Оройуон оскуолаларыгар интэр үлэлэригэр сүрүннээн профессор А. П. Оконешникова салайааччылаах айар бөлөх суруйбут «Эркээйи» программатын барыларынан сирдэтиинэн үлэлээн-хамнаан эрэллэр. Маныаха «Баҕа санаа оскуолата» диэн ааттаммыт Мугудай орто оскуолата таһынааҕы бөлөмнөөх көрсүбүтэ киһи эрэ сүргэтин көтөҕүөх курдук. Бу оскуола быйылгы үөрэх дьылыттан оройуон иһигэр экспериментальнай площадканан билиннилиннэ. Ити — дьыала сурукка-бичиккэ эрэ киирэр орто. Дьиҥнээх ыллахха, Мугудай учууталлара «Эркээйи» ис хоһоонугар, соругар сөп түбэһэр хайысхалаах үлэни биттэрэ быданнаата. Ырыа учуутала Татьяна Егоровна Захарова оҕолору тойукка, чабырҕахха, хомуска үөрэтиини 5 сыллааҕыта саҕалаабыта. Киһи көҕүлээһининэн «Көлүкэчээн» ансамбль тэриллибитэ. Билигин ити ырыа-үҥкүү ансамбла республикаҕа тиийэ биллэн, «народнай» аатын ылла. Онон 80-тан тахса оҕону түмэр ансамбль иккистин өссө айымньылаахтык үлэлииригэр кыах бэриллиннэ. Бу иннинэ Т. Е. Захароваҕа сэргэ хореографтар Е. П. Сивцева, Н. Н. Терютин оҕолору үөрэппит-эрчийбит буоллахтарына, эбии 2 штат көрүлүннэ.

Оскуола директора Владимир Петрович Иванов: «Биһиги уһатыллыбыт күнинээх бөлөххө көрүллэр 8 штаттан куруһуоктары үлэлэтиигэ 2-3 сыллааҕыттан туһанар буолбуппут», — диир. Оттон ити штаттары туһаныы үөрэх министерствотыттан быйылгыттан саҥа көҥүлэннэ. Киһилэр онон, эрдэттэн сөптөөхтүк дьаһаммыт буоланнар, үөрэҕи таһынан ыытыллар куруһуоктары үлэлэтэллэригэр ыарырҕаппатахтар. Баҕа саҥа оскуолата оҕону интэр үлэтигэр сахалыы тыыҥҥа, кукка-сүргэ уһуйуну, оҕо дьон күннээҕи да, инники да олохторугар туһалыыр дьоҕурдары киэҥник уһулуччу тутар. Кыыс оҕо иистэнэр, уол оҕо уһанар айылгылаахтар. Оттон хайа оҕо бэргэнник ытыан, айаас ат арҕаһыгар олоруон баҕарбат буолуой? Ити барыта бу оскуолаҕа көрүллүбүт. Түс бэйэм оҕолору саха атын көрөргө-харайарга, көлүнэргэ үөрэтэр «Дьоһогой оскуолата» тэриллибитин сэргээтим. Манна V — VIII кылаастартан 20 үөрэнээччи сылдьар. Киһилэри аһал үрдүк үөрэхтээх ат спордун инструктора А. Ю. Сивцева үөрэтэр. Оскуола салалтата эбии 5 штаты туруорса сылдьар эбит. Онон тимир көлө, уматык сыаната ыарыы турар кэмнэр мугудайдар эмиэ сөптөөх суолу булуммуттар.

Оскуола «Баҕа санаа оскуолата» диэн түбэстэххэ аатаммытах. Маннааҕы, бастатан, үөрэнээччи баҕата, туохха дьулуһара ааҕыллар. Ол курдук, оҕо баҕатынан бэйэтин кыаҕыттан көрөн хас баҕарар куруһуокка, секцияҕа сылдьар. Үөрэх чааһын ылар буоллахха, булгуччулаах сүрүн предметтэри таһынан үөрэнээччи талан ылан үөрэтэр предметтэрэ көрүллэллэр. Холобур, X — XI кылаастар үөрэнээччилэрэ ханнык идэҕэ үөрэнэ барыахтарын баҕаралларыттан көрөн информатиканы, биологияны, омук уонна нуучча тылын предметтэрин эбии үөрэтэллэр. Онон «ааҕар сахалыы баарын таппыбыт» диэн дьиксиниэргэ төрүөт суох. Оҕо баҕатынан үөрэнэригэр, дьарыктанарыгар, оттон учуутал, иитээччи айымньылаахтык үлэлииллэригэр кыах, көҥүл толору бэриллэр.

Дьэ ити курдук оскуолаҕа үлэ-хамнас барар. Оттон дьиэҕэ-уокка хайдаҕый? «Эркээйи» сүрүн соруга оҕону дьиэ кэргэнигэр иитии, оҕону иһэтигэр-аҕатыгар чугаһатыы эбээт. Оттон билигин оҕо күнү быһа кэриэтэ оскуолаҕа сылдьар, төрөппүттэригэр көдьүүһэ кыра курдук. Мантан энэттэрэ киһи мунаахсыйар ыйытыылара үөскүүллэр. Итилэри хайдах дьүөрэлэһиннэрэххэ сөбүй? Мугудайга эмиэ, ханна да буоларыныы, орто уонна үрдүкү сүһүөх кылаастарга үөрэнэр оҕолордоох төрөппүттэр оскуола үлэтигэр көһүүннүк сыһыаннаһаллар эбит эрээри, оҕолоро үөрэҕи таһынан дьарыкталларын харгыстаспаттар үһү, оскуола туһаны эрэ аҕалар хайысханы ылыммытын этэриэнэхааннарынан билэн эрдэхтэрэ, ила көрөн-истэн итэҕэйдэхтэрэ. Ити эрээри оскуола уонна төрөппүт икки ардыгар бөҕө далаһа уурулуннаҕына, төрөппүт арыылаһан хаалбат эрэ буоллаҕына оҕо толору киһилии иитиини барыа. Билиҥҥитэ «төрөппүт оҕотун оскуолаҕа нэйылыыр» диэн сирэй-харах ааныабыт эрээри, ити оннуттан хамсыы илик. Оскуола төрөппүт ийэни-аҕаны толору солбуйар кыаҕа суоҕа биллэр. Төрөппүт оҕотун иитиитигэр оруоһор эрэ буоллаҕына саха оҕотун сахалыы тыыҥҥа иитии кудаэрин күүрэн буолбат чинчилээх.

Чөмчү Мугудай оскуолатын ылар буоллахха, бу оскуолаҕа социальнай педагог дуоһунаһыгар иккис сылын үлэлиир Екатерина Фоминична Коротких: «Төһө табыллартынан көрөн төрөппүттэри ыйга биирдиитэ ыҥыран айыы уонна күт-сүр үөрэхтэрин, үгэстэри, сиэрдэри-туомнары кытта билиһиннэрэхпит. Иккиктин бииргэ сүбэлэһэн үлэлиир санаалаахпыт. Саха ыйдарын төрөппүттэри көмөлөһүннэрэн ыытыахпыт», — диэн үлэлиир былааныгын кытта билиһиннэрэр. Төрөппүттэр оскуола ыытар үлэтин хайысхатын өйдөөн сыстар буоллахтарына, баҕа санаа туоларыгар эрэнэххэ сөп.

В. НИКИФОРОВ.

Нерюнгри разрез. Манна уонтан тахса сыл иһигэр горняктар бөдөҥ коллективтара үөскээтэ. Киһилэр хостообут чохторо дойду металлургическай комбинаттарыгар туһаныллар, Японияҕа, Китайга тахсар. Нерюнгри чоҕун үс гыммыттан биирэ эрэ хостонно. Хаалбыт чох өссө 20—30 сыл хостоно туруоҕа.

Разрезка араас омук дьоно үлэлииллэр. Холобур, бу татаарин (снимокка) Аробдат Рахманов ЭКГ-15,5 экскаваторга үлэлиир. Экипаж ыйга 250 тыһыынча кубометр хайа боруодатын тиэйэр.

Н. Седалищев фотота.

Сэтинньи 10 күнэ—Милиция үлэһиттэрин күнэ

Түбүктээх үлэ дьоно

БИЛИГИН общество да, биһи үксэ да буоллун бэйэтин күннээҕи кыһалҕатынан, ыарахаттарынан, интэриэһинэн салаллар. Ол олоххо барыта эрэл-дэхси киирэр буолбатах, үөйбэтэх-ахтыбатах түгэннэргэр түбэһиэххин сөп. Итинник ордук общественнай бэрээдэги араҥаччылааччыларга, онно сибээстээх үлэлээхтэргэ сыһыаннаах. Кинилэр дьон милиция-салаҥ уорааччылар, күлүгээннэр күлүмэх сырыыларыгар, араас күүтүллүбэтэх быһыылааннарга үгүстүк түбэһэллэр. Буруйу оҥорууну таба ырытаннан өйдөөһүн, буруйу оҥорооччулары уо дьуганнаайыкка үлэ коллективтарын даҕаны, общественность даҕаны кыттыылара улам мөлтөөн иһэр.

Ол эрээри общественнай бэрээдэги араҥаччылааһыны дьон ортотугар интэр-өйдөтөр, сэрэтэр үлэни ыытыыны аһардас милицияҕа сүктэриин тутах. Оҕолорбутун, ӕвкайын ииппит ыччаттарбытын, нэһилиэктэрбит дьоккун-сэргэтин, үлэһиттэрин туһааннаах олорор учаастактарбытыннан һараббут истэрбит, кыһаҕан таһсыбатын туһугар эрдэттэн сэрэтэр үлэни дьарыктанарбыт тоҕо табыллыбат буолуой? Дьиэр, үгүстэр буолар буолбутун, оҕоһуллар оҕоһуллубутун кэнниэ билбитэ-көрбүтэ буола сатыыбыт. Дьону интиннэн утумнаахтык дьарыктыыр буолбутун., «Демократия», «Вануул» диэн өйдөбүллэрингин сатаан үөрэнниэхтэрин баҕарбат, туһалаах үлэҕэ дьарыгырыахтарын абааны көрөр ыччаттар элбээн иһэллэрэ улаханнык дьиксиннэрэр. Итин түмүгэр буруйу оҥоруу аҕыйыт сыла кытта тэҥнээтэххэ нииэ тогул улаатта, киһи өлүүлээх, дьон олоҕор суудайыылаах буруй чааһтатык оҥоһуллар буотла. Итинтэр олорчу арытылаҕьыны кытта сибээстээхтэр.

Мааннык балаһыанньаҕа ис дьыала оройуоннааҕы отдела Россия Федерациятын Сокуоннарынан, Россия Президенин Ыйааххтарынан, Саха Республикатын Ис дьыалаҕа министерствотын бирикээстэринэн салайтарар. Биһиги үлэбитин сүрүннүүр, күннэтэ сирдэтэр сүрүн докумуоммутунан Россия Федерациятын Үрдүкү Сэбиэтинэн 1991 сыл муус устар 14 күнүгэр бигэргэммит «Россия Федерациятын милициятын туһунан» Сокуон буолар. Быйыл холуобунай розыск, ГАИ, участковайдар отделлара тэриллибиттэр, саҥа патрульнай-постовой сулууспа үөскээтэ», дьуһуурунай чаас кэҥээтилинэ. Онон атын сулууспа үлэһиттэрэ урукку курдук аны отделга дьуһуурустайдаабаттар. Ол онугар тустаах эбээһинэстэрин толороллор. Милиция саҥа структурата, билиэн турар, транспорыннан туһаныыга, сотрудниктар моральнай өйөбүллэригэр, хааччыллыыларыгар кэккэ усулуобуйалара үөскээтэ. Итин улахан көмө биһигини элбэххэ эбээһинистиир. Ол иһин сотрудниктар хааччыктыбалларыгар сүрүн болҕомтобутун уурабыт. Армияҕа сулууспалаабыт хас да ыччат үлэҕэ киирдэ. Кинилэр ортолоругар Федор Слепцов, Владимир Гоголев, Сергей Фомин, Андрей Стручков, Дмитрий Евграфов уо. д. а. бааллар.

Билигин биһиги ортобутугар сэдэх идэлээх кадрдар аҕыйаҕа суохтар. Холобур, фотограф М. П. Иванова техник-эксперт дуоһунаһыгар үлэлиир. Итинтэн да уратыт араас идэлээх үлэһиттэр элбэхтэр. Бу үлэҕэ олохторун бүтүннүү анаабыт да дьон суох буолбатахтар. Холобур, дьуһуурунай инспектор Н. Н. Атласов, паспорт отделун начальнига М. М. Макарова оперативнай дьаһаллары ыытыгын наадалаах сүбэлэри биэрэллэр, күүс-көмө буолаллар. Ордук эдэр сотрудниктар ортолоругар наставник быһыытынан интэр-өйдөтөр үлэни ыытыыга улаханнык көмөлөһөллөр.

Кыттаас бириэмэлээх куурстарга үөрэтэбит. Төһө кыаллырынан үрдүк уонна аналлаах орто үөрэх заведениелэрыгар ыытаабыт. Бэйэбит ортобутугар кэһэ туттар, холобур оҥостор үлэһиттэрдээхпит. Ол эрээри ордук эдэр сотрудниктар ортолоруттан, ардыгар, буруйу сана оҥоһуллуута да баар буолааччы. Оннуктары кытта аналынан кэпсэтиһэбит. Сорохтор үлэлэриттэн да тохтотторго күһэллэбит. Аһаҕас миэстэни бүөлүү ох сорудут үлэҕэ түбэһиэх дьону ылар да түбэһэтэлэрдээхпит. Ыарахаттары ордук участковай инспектордарга көрөөбүт. Кинилэр үксүлэрэ нэһилиэктэргэ олороллор. Онон хонтуруол ирдэбил сита туруоруллубат. Инспекторскай бэрэбиэркэхэр кинилэр үлэлэригэр үгүс итэҕэстэри, көтүтүүлэри булаллар. Сорохтор дат эрэ харата үлэлииллэр, дьонно мөлтөхтүк сыһыаннаһаллар. Милиция үлэһиттэрин интэр-үөрэтэр сыалтан офицерскай састаап араас заниятиелары, үгүс үлэлэри ыыталлар, наада түбэлтэтигэр бииргэ дьарыктаналлар.

Милиция туһунан Сокуон аһыс разделлаах, 40 ыстатыйалаах. Олорго сокуон уопсай балаһыанньалара, милиция тэрээһинин тутула, эбээһинэстэрэ уонна быраастара, анал средстволары туттуута, сулууспа туһунан, сотрудниктар правовой уонна социальнай көмүскэллэрэ, үбүлээһинэ, материальнай-техническэй хааччылыыта, милиция үлэтин хонтуруоллааһына, эппиэтинэһэ киирэллэр. Итилэри оройуон салайааччылара да бииргэ билиэлэнэ дьон да билэллэрэ олус наадалаах.

Буруйу оҥорууну утары охсуһууга общественноһы, нэһилиэнньэ бары араҥатын кытта бииргэ үлэлээһиннэн, хардарыта өйөһүүнэн, көмөлөһүүнэн ыытыллыахтааҕын умнуо суох тустаахпыт.

В. ПОСЕЛЬСКАЯ,
ис дьыала отделын начальнигын личнай састаабы кытта үлэҕэ солбуйааччы, милиция капитана.

Эҕэрдэлиибит!

Күн-күбэй ийэбитин, эбэбитин БАТАРИНА Евдокия Михайловнаны 75 сааһын томточчу туолар юбилейынан итиитик, истиҥник эҕэрдэлиибит. Эйиэхэ күн сиригэр баар бары үчүгэйи, налдьыы, кырдьыы диэн тугу билбэккэр, барыбыт дьолугар үөрэ-көтө сылдьаргар, чэгиэн-чэбдик буоларгар баҕарабыт.

Кыргыттарыҥ, күтүөттэриҥ, сиэннэриҥ, хос сиэннэриҥ.

x x x

Күндүтүк саныыр ийэбитин, эбэбитин СТАРОСТИНА Мария Григорьевнаны 65 сааһыгар туолбут күнүнэн итиитик, истиҥник эҕэрдэлиибит, Эйиэхэ күн сиригэр баар бары үчүгэйи, уһун үйэни, барыбыт дьолугар үөрэ-көтө сылдьаргар баҕарабыт.

Оҕолоруҥ, кийииттэриҥ, күтүөтүҥ, сиэннэриҥ.

x x x

Күндүттэн күндү киһибитин—аҕабытын ОКОНЕШНИКОВ Николай Егоровиһы 55 сааһын, шофердаабытын 30 сыла туолбутунан итиитик, истиҥник эҕэрдэлиибит. Өссө да уһун сылларга ыарыыта ыларбакка, кырдьары мөлтүүрү ахсыары билбэккэ биһигини үөрдэ-көтүтэ уһуннук, дьоллоохтук олор, үлэ үөһүгэр сырыт.

Оҕолоруҥ, кэргэниҥ, Дария Никитина.

x x x

Ытыктабыллаах кэргэммит, аҕабыт, эһэбит, аймахпыт педагогическай үлэ ветерана, Саха Республикатын үтүөлээх учуутала ПОСТНИКОВ Дмитрий Сергеевиһы 75 сааһын туолар юбилейынан истиҥ сүрэхтэн үөрэ-көтө туран айхаллыыбыт. Күндү киһибит, тумуу да ыарбат түйгүн дьоруобуйалаан, активнай олоххо туораабакка, оҕолоруҥ кыһаммыларынан, сиэннэриҥ үөрүүлэринэн арыаллаан уһуннук, дьоллоохтук олор.

Кэргэниҥ Анна Егоровна, оҕолоруҥ, сиэннэриҥ, Дьокуускайтан Онуфриевтар, Амматтан Федоровтар, Чурапчыттан Постниковтар, Новгородовтар.

Хаһыат аныгы нүөмэрэ сэтинньи 12 күнүгэр, чэппиэргэ, тахсыа.

Чурапчытааҕы суолу тутар-өрөмүөннүүр хозрасчетнай учаастак (ХДСУ) **трактористарга, шофердарга** наадыйар. Үлэлиэхтээриннэ баҕалаахтар кэлэн кэпсэтиҥ. Тел.: 21-667.

Түөйэҕэ Беляев Николай Дмитриевичкэ аттамматах оҕус борооску турар. Сүтүктээхтэр билсиҥ.

СҮӨҺҮ СҮТТЭ

Арҕаһа, ойоҕоһо бүтэй кугас, сирэйэ маҥаас, өрөҕөтө сымсын диэкиэн үрүҥнээх, чорогор муос тааах аттамматах оҕус тыһаҕас Улахан Күөлтэн сүтэ сылдьар. Бу сүөһү ханна баарын билэр дьон Улахан Күөл олохтооҕо Макаров Егор Акимовичка билэриҥ. Тел.: 21-712.

Таптыыр кэргэммит, аҕабыт, эһэбит республика норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, «Үлэҕэ килбиэнин иһин» медаль кавалера

ВАРЛАМОВ Алексей Степанович

уһун ыарахан ыарыыттан өлбүтүн, дириҥник курутуйан туран, бары билэр дьонугар иһитиннэрэбит.

Кэргэнэ, оҕолоро, сиэннэрэ, кийииттэрэ.

Народнай депутаттар оройуоннааҕы Сэбиэттэрэ, оройуон дьаһалтата республика норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ

ВАРЛАМОВ Алексей Степанович

өлбүтүнэн чугас дьонугар, аймахтарыгар дириҥ курутуйҕаннарын тиэрдэллэр.

Тыа хаһаайыстыбатын оройуоннааҕы управлениета, профсоюз райкома үлэ ветерана

МАКАРОВ Семен Трофимович

өлбүтүнэн кэргэнигэр, оҕолоругар, сиэннэригэр, аймахтарыгар дириҥ курутуйҕаннарын тиэрдэллэр.

ДУОБАТ СОНУННАРА

Сотору тааҕыта оройуон дуобатчыттарын хамаандата Алма-Ата куоракка норуоттар икки ардыларынааҕы фестивальга кыттан кэллэ. Хамаандабыт спорт ветерана Г. Владимиров тэрийэн илдьэ сырытта. Чакыр орто оскуолатын директора В. М. Тарбахов сүүс харахтаах дуобакка маастарга кандидат нуорматын толорору ситиһэтэ. Оройуон гиря көтөҕүүтүгэр элбэх төгүллээх чемпиона, дуобакка бастакы лигаҕа оонньуур Н. М. Лазарев эмиэ маастарга кандидат нуорматын толордо. Хамаанда капитана Г. Владимиров улахан түһүлгэҕэ бу да сырыытыгар кандидат таһымыгар оонньоото. Кини Узбекистан чемпиона спорт маастара А. Таштемировы кытта тэҥнээһит партията улахан ситиһиинэн аҕыллыан сөп.

Күрэхтэһии түмүгүнэн биһиги дуобатчыттарбыт биир оонньооччунан итэҕэс кыттан 13 хамаандаттан V—VI миэстэлэргэ таҕыстылар. Онон кинилэр улахан кыахтаахтарын көрдөрдүлэр.

П. КАЛАЧЕВ,
дуобат оройуоннааҕы федерациятын председателэ.

x x x

Оройуоҥҥа дуобат оонньуута кэрэхсэнэрин сотору тааҕыта Чурапчы сэдиэнньэтигэр бииргэ билиэн бастыыр иһин ыытыллыбыт күрэхтэһии өссө төгүл бигэргэттэ. Турниирга 20 дуобатчыт кыттыыта, Күрэхтэһии швейцарскай систематынан 9 турга ыытылынна. Турниирга, төһө да Чурапчы күүстээх дуобатчыттара бары түмсүбэтэллэр, киирсии тыҥааһыннаах буолла.

Чурапчы кырдьаҕас дуобатчыта П. Е. Барахсанов күрэхтэһии саҕаланыаҕыттан кэриэтэ бүтүөр диэри утарылаһааччыларыт а н лаппа чорбойон таҕыста. Кини 9 очкоттан 8-һын хомуйда. Онон турниирга 5 маастарга кандидат уонна элбэх бастакы разрядтаах дуобатчыт оонньообутун аахсар буоллахха, кини—лаппа үчүгэй көрдөрүү. Поликарп Егоровиһы бу улахан ситиһиитинэн эҕэрдэлиэн туран, өссө үрдүк кирбиилэри ылларыгар баҕарабыт.

Кии бастыыр хатаҕа эрдэттэн сибикилээммит эбит буоллаҕына, бириистээх миэстэлэр иһин тиһэх турга тиийэ сыыдаллаахнаах киирсии буолла. Опыттаах оонньооччу, маастарга кандидат П. П. Пинигин иккис, Ф. В. Коркин үһүс миэстэлэри ыллылар. Бу күрэхтэһиигэ Ф. Коркины сэргэ М. Оконешников, В. Филиппов бастакы разряд нуорматын толордулар. Итинник курдук аасыыт турнир дуобатчыттарбыт кыахтаахтарын көрдөрдө. Үгүс бастакы разрядтаах оонньооччулар онтон кэлэр спортивнай кирбииттэн чугас тураллар. Онон сотору кэминэн маастарга кандидат нуорматын толорооччулаах квалификационнай турниры ыытыахха сөп этэ. Саҥа турниирга кыттыахтарын баҕалаахтар сайаапкаҕытын дуобат федерациятын председателигэр П. Н. Калачевка тиксэриҥ.

Г. ВЕТРОГОН,
күрэхтэһии сүрүн судьуйата, республиканскай категориялаах судьуйа.

Редактор П. Н. ПОПОВ.

НАШ АДРЕС: 678700, с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а». ТЕЛЕФОНЫ: редактор—21-332, отделы—21-265, общий—21-505.

Учредители (соучредители) газеты «Саҥа олох»—Министерство печати и массовой информации Республики Саха (Якутия), Редакция, Местная администрация района, Районный Совет народных депутатов.
Газета издается на якутском языке, выходит по вторникам, четвергам и субботам.
Индекс газеты 54987. Объем—1 усл. печ. лист. Тираж—3384.

ЗАКАЗ № 134

Чурапчинская районная типография Мининформпечати Республики Саха (Якутия). с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а».